FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
Tanulmányok. Új sorozat. 30. (LIII.)

GÁTINÉ PÁSZTOR MÁRIA

ARCKÉPALBUMOK, VÁROSKÉPEK, „FÉNYIRDAI" EMLÉKEK A BUDAPEST GYŰJTEMÉNYBEN (MOZAIKOK A FŐVÁROSI FOTOGRÁFIA ELSŐ 50 ESZTENDEJÉBŐL 1850—1900.)

Különlenyomat
a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyvéből
XI. kötet. 1963

BUDAPEST, 1964

ARCKÉPALBUMOK, VÁROSKÉPEK, „FÉNYIRDAI" EMLÉKEK A BUDAPEST GYŰJTEMÉNYBEN

(Mozaikok a fővárosi fotográfia első ötven esztendejéből. 1850–1900)

„A fényképészet hazánkban a művészet legújabb ága s a jelen század melegen fölkarolt gyermeke" – olvassuk az 1864-ik szökőévre kiadott „Hajnal naptár"-ban, melyet „arcképekkel és életrajzokkal" díszítve bocsátott közre szerkesztője, Sarkady István.[1] – „Bazár – album Schrecker Ignác műterméből a magyarországi szűkölködők javára, 1864 február 14-re" – ez a cím díszeleg egyik régi albumunkon, míg az elsárgult város fotókat nézegetve, a kissé bizonytalan „1860-as évek" meghatározással találkozhatunk.

Kereken *száz esztendővel* száll tehát vissza képzeletünk, ha gyűjteményünk anyagában történeti tanulmányútra indulunk; ha pedig magának a fotografiának hazai kezdeteit kutatjuk, még két évtizedet kell visszalapoznunk a históriában.

A reformkor végére érkezünk el így, a nemzet öntudatraébredésének idejére. Pest-Budán is a haladás és magyarosodás kettős jelszava hódít, legjobbjai szinte egyszerre teremtik meg a hazai tudományt, ipart és művészetet. A polgárok friss szemmel ügyelnek a világ dolgaira is, s a század bőven termő technikai újdonságait éber figyelemmel kísérik. Így érthető, hogy a franciák bámulatos felfedezésének híre tüstént visszhangra talál a főváros falai között: – 1839 januárjában értesül Párizs Daguerre találmányáról , márciusban az Athenaeum már közli is két folytatásban Jules Janin lelkendező ismertetését.[2] Alig telik el egy esztendő és az 1840-es első pesti műkiállításon már látható az „egész Európa figyelmét magára vont" három dagerrotip.[3]

Egyöntetű lelkesedés, bámulat övezte az új felfedezést, melynek gyakorlati alkalmazása nehezen bontakozott ki. A dagerrotípiánál ugyanis a felvétel ideje hosszú, – találóan utal erre korabeli elnevezése, a „kintartás". Maga a kép egyetlen példányban készül, törékeny, ezüstportól csillogó üveglapját bársony borítás védi. Ára tehát magas, művelője kevés. Kutatók egész sora, köztük a magyar *Petzval* munkálkodik tökéletesítésén míg sorra megérlelődnek a szükséges technikai módszerek és az ötvenes évek elején már feltűnnek a maiakkal alapelveikben megegyező első igazi fotográfiák. És mire a politikai viharokban, változásokban gazdag 1860-as esztendő elérkezik, az újdivatú képeknek valóságos áradata önti el Pest-Buda polgári otthonait.

Ezekből az első fotográfiákból

közgyűjteményeink aránylag keveset őriznek. Rendszeres gyűjtésük, értékelésük tulajdonképpen csak mostanában kezdődött, bizonyára sok kallódik még régi házak padlásán, szakadozott albumokban, öreg sublótok mélyén. Ami régebben a Budapest gyűjtemény polcaira került belőlük, azt is jobbára véletlen adakozás, vagy ötletszerű vásárlás juttatta kezünkre. Csak 1957-ben kezdődött el a tudatos fejlesztés[4] a feldolgozás mód-

szereinek, az egyes csoportok tematikájának az a kidolgozása, melyről könyvtárunk 1962-es évkönyve tartalmaz rövid beszámolót.[5] Éppen ennek az új anyagnak rendezése, az esemény- és városfotók valóságos özönlése vetette fel a régi képek értékelésének és – a friss anyagtól eltérő – kezelésének szükségességét. Mert még a kötetekben hagyott régi albumokról – melyeket az egyetemes osztályozás szabályai szerint dolgoztak fel – is csak szűkszavú, bizonytalan leírást találunk a katalógus-cédulákon. Akad olyan régi arcképünk, melynél ma már alig lehet kideríteni az ábrázolt személy nevét, vagy a felvétel pontos dátumát. A többszöri átdolgozás, kasírozás pedig sok esetben a műterem adatait tüntette el örökre. Mégis, ha keletkezésük több-kevesebb pontossággal megállapított sorrendjében végigtekintünk az egyes csoportokon, közelebbről szemügyre vesszük az első eredeti és nyomtatott városképeket, majd kicsit még elkalandozunk a rájuk vonatkozó irodalomban is: rendre kezdenek előttünk kibontakozni képeink értékei, albumaink jelentősége. Az általuk megörökített személyek és események ismeretében biztosabban értékeljük és fokozattabban szeretjük majd régi anyagunkat.

A feladat érdekes és izgalmas: úgy tűnik, minden kellék rendelkezésre áll ehhez a munkához. Hiteles életrajzok, korabeli címtárak, birtokunkban levő fotográfiák. Sajnos, már az első lépéseknél érezzük, hogy mindezek csak apró mozaik-kockák, melyek menthetetlenül széthullanak a szakirodalom tartóoszlopai nélkül. A magyar fotográfia egész fejlődését, tudományos irodalmát ismernünk kellene, ha munkánkat megbízható alapokból kiindúlva akarnánk elvégezni. Nagy meglepetés, hogy éppen itt, az átfogó irodalom utáni böngészésnél ütközünk nem várt akadályokba. A „tartó oszlopokról" ugyanis kiderül, hogy igen-igen gyengék és – a hasonlatnál maradva – az emelendő épületnek kizárólag csak egyik oldalát hajlandók tartani: a művészettörténetit, míg a fotográfia ipari és dokumentációs ága lebecsülve és elhallgatva lappang a szétszórt adalékokban. Fényképészek és fotokritikusok ugyanis egyaránt sértődötten és reménytelenül kergették százév óta a „boldogság kék madarát" – a művészet címét és rangját, mely azonban csak egyes, valóban kiváló alkotóknak és műveknek adatott meg.

Mindössze három kutató munkásságára utalhatunk az előbbi gondolat bizonyítására: *Kreilisheim György*, *Hevesy Iván* és *Fejős Imre* tanulmányaira.[6] Mindhárman elsősorban a művészeti vonalat kísérik figyelemmel, egy-egy megjegyzés erejéig utalnak csak a fotográfia iparos művelőire, termékeik sokaságát inkább tehernek érezve, melyeknek nagy száma elhomályosítja a rangos alkotások fényét. Fejős Imre azonban módszerében annyira következetes, oly példamutatóan alapos kutatást végez, hogy megjelöl és kiemel szinte minden forrást, melyből a magyar fényképészetre adatot nyerhetünk. Így az ő nyomdokain haladhatunk akkor is, ha kutatásaink célja másfelé irányul: ha nem az esztétikai, hanem a várostörténeti szempontot tekintjük elsődlegesnek és nem a mai, már vitathatatlanul művész-alkotások előzményeit, de

a fővárosi fotográfia ipari fejlődését,

vagy a régi város képét a rajzos ábrázolásoknál hívebben rögzítő foto-dokumentumok első jelentkezési formáit, elterjedésének bizonyítékait keressük. Feltételezve, hogy ha a magyar fotóművészet krónikáját egészen a dagerrotípiák idejéig vezetik vissza kutatóink, még inkább jelen kell lennie már ott, a kezdeteknél az ipari ág gyökereinek is.

Könyvtárunk szakkatalógusában jelentős az *ipartörténeti rész*. A céhek lajstromától a kisiparos társulások jegyzőkönyveiig, a gyáripar kialakulását elemző monográfiától a legfrisebb iparszabályzatig mindent fellelhetünk itt, csak éppen a fotográfusoknak nem akadunk nyomára sem. Aranyozók és cégtáblafestők, fehérnemű tisztítók és paszományosok, hajfodrászok és bábsütők sűrűn előfordulnak céduláinkon, ám fényképészeinkre csak a teljességre törekvő feldolgozások vesztegetnek néhány szót a „szabad mesterségek" gyűjtőnév alatt.

Így derül ki, hogy a fotográfia *nem* művészet és *nem* mesterség tárgyalt korunkban, hanem „szabad ipar", mely természetesen nem is követhető végig az ipartörténet vona-

lán. Meg kell elégednünk tehát az egyes műtermek adataival, melyek a kalendáriumokból és a napilapok kishíreiből elénk sorakoznak. Segítségül hívhatjuk a „Budapest bibliográfia" III. kötetét: hasábjain 22 múlt századi cikk lelőhelyét fedezzük fel a 3028—3050 számú tételekben.

A már idézett „Hajnal-naptár"-ra is így bukkanunk, mely nem véletlenül dícséri oly lelkes szavakkal a fotográfiát: négy híres fényképész arcképét és rövid életrajzát közli. E négy hiteles biográfiából *Borsos* Józsefé a festő-fotográfusok tipikus életútjához szolgáltat bizonyítékokat: ő csak a művészet „inséges esztendeinek" nyomására cseréli fel az ecsetet a fotografáló masinával, míg *Simonyi Antal* művészként és tudósként, mérnökként és felfedezőként egyaránt számontartható a százesztendős életrajz nyomán. Azt már a legújabb kutatások alapján írt, önkényellenes mozgalmak történetét feldolgozó tanulmányokból tudjuk, hogy személyében az utópista-szocialista tanok első hazai hirdetőjét is tisztelhetjük.[8]

Polgárnak, iparosnak a szó mai értelmében csak egyet tekinthetünk a „Hajnal-naptár" fényképészei közül: *Mayer Györgyöt*, az első pesti kártyagyár alapítóját, aki a fotográfiák divatbajöttekor az elsők között nyitott műtermet, melyben „hónaponként 25 000-nél több kép is lenyomatik", 1864-ben. Életrajzában olvashatjuk, hogy „pályáján így kedvezvén neki a szerencse, Grátzban és Zágrábban a pestihez hasonló nagyszerű műtermet állított föl, honnét az illető vezetők által a lefényképezett arcképek havonként Pestre küldetnek föl, szigorú megbírálás végett."

Lehet, hogy valóban olyan ügyes fényképíró volt Mayer uram, mint könnyen lelkesülő életírója állítja — gyűjteményünkben pár hangulatos, jó átlagot képviselő portré képét és egy érdekes városfotóját őrizzük —; üzletembernek azonban bizonyos hogy egészen kiváló volt, ha az önkényuralom nehéz esztendeiben műtermeit így fel tudta virágoztatni. Ő az egyetlen, kinek „termelését" számszerű adatokkal bizonyíthatjuk, sok társáról — 1864-ben összesen 28 műterem van Pest-Budán — csak a Pester Lloyd-Kalender címjegyzékéből tudunk. Akadnak közöttük lexikonokból ismert, nevezetes mesterek, mint *Alkér Ede*, *Barabás Miklós*, *Borsos József*, *Doctor Albert*, *Canzi Ágost*, *Pesky Ede*, de még több a szürke iparos, kinek eredeti foglalkozása, sorsának alakulása homályban marad előttünk.

A Pester Lloyd-Kalender és számos társa, az útmutatók és kalauzok, különféle elnevezésű „Almanach"-ok jelentősége nem is a felsorolt nevekben rejlik: sokkal értékesebb az általuk megőrzött folyamatos kép, melyből az alakuló és megszűnő, örökösen gazdát cserélő vagy évtizedeken át fennmaradó műtermek hálózata bontakozik ki előttünk. Feldolgozásuk már csak azért is elemi szükséglet volt számunkra, mert adataik segítségével (a cég ismeretének birtokában) az eddigieknél pontosabban határozhatjuk meg régi képeink keletkezésének dátumát.[9]

A fotográfia ipartörténetéhez érdekes adalék például az a tény, hogy 1860 körül alig találunk megszűnő műtermet: a fejlődés folyamatos egészen az évtized végéig; a 27—28-as szám állandósul, legfeljebb felbomló és újraalakuló társulások, családi örökségképpen gazdát cserélő üzletek tarkítják az összképet. Régi, még századunkban is ismert fotográfusok neveit is kibetűzhetjük: a híres *Streliszky* cég két fényirdával is szerepel: az alapító S. Nándor az Erzsébet téren tart fenn műtermet, melyet halála után özvegye, Anna vezet tovább 1875-ig; fiának, Lipótnak neve a Bálvány utcai címmel szerepel 1859-től a cégek listáján. Az 1860-as évek elejétől hosszú ideig megszakítás nélkül olvashatjuk *Simonyi Antal*, *Schrecker Ignác*, *Mayer György* és *Werner Karola* neveit, később 1870 után a századforduló hírességei sorakoznak fel: *Koller Károly*, *Kozmata Ferenc*, *Erdélyi*, *Ellinger*, *Weinwurm*, stb.

Ebben a korszakban már gyakran akadnak tiszavirág-életű vállalkozások is; érdemes lenne kikutatni, mi okozhatta például azt az ugrásszerű változást, mely 1872-től 1873-ig tehát egyik évről a másikra, 28-ról 42-re duzzasztotta a fotográfusok számát? A hirdeté-

seket böngészve eltűnődhetünk azon, hogy néha éppen az az újdonsült mester dícséri a leghangzatosabb stílusban „fényűzően berendezett, legújabb párizsi és londoni modor szerint vezetett" műintézetét[10], kinek címe a következő esztendőben már más tulajdonos neve után szerénykedik. Talán a véletlen szerencse kideríti egyszer azt is, hogy mi történt a *Schwartz testvérekkel*,[11] akik József u. 5. szám alatti „telepzetük üvegtorony termének megtekintésére" invitálták a közönséget 1861-ben, majd a terézvárosi Király utca 84 szám alatt működtek, hogy két esztendő múlva végleg eltűnjenek a fotográfusok névsorából.

Sok ilyen apró, színes adatot gyűjthetnénk össze a legtöbbször mellőzött hirdetési, statisztikai forrásokból, de még a korabeli fotográfiák hátlapjairól is. Néha a puszta cím elég arra, hogy jellemezze a kort, melyből a kép származott, felidézve a múlt minden hangulati elemét: *Fajth János* például, 1863-as vizitkártyája alapján „A Barátok terén 1. szám alatt, Gránátos utca szegletén található." — Vele társult 1863-ban rövid egymásfél esztendőre Barabás Miklós festőművész, ki naplójában igen kedvezőtlen formában hagyta Fajth János nevét az utókorra.[12] Műtermük az „Uri és Korona utca szegletén" volt, „vizit-kártyáik" külön érdekessége, hogy az épület képét is megőrizték hátlapjukon.

E jellemző, de mégis csak kuriózumszerű adalékoknál fontosabb az a körülmény, amit a nevek, cégek folyamatos áttekintése után tapasztalunk: az, hogy a fényképészek egyre növekvő serege bizony egymástól elütő társadalmi helyzetű, műveltségű egyénekből verbuválódott. Sok festő, gyógyszerész, mérnök és ötvös cserélte fel eredeti foglalkozását a múlt század közepétől, s ezek általában sikeresen működtek és szép alkotásokat hoztak létre. A sorra nyíló új műtermek nagy része azonban ezeknél tanulatlanabb, szerencsevadász kontárok kezére jut. Még a századforduló idején is ez a fotográfusok állandó panasza: nincs szervezett oktatás, de még valamirevaló testület sem a közös érdekek védelmére. Alkalmi nekibuzdulások létrehoznak ugyan egy-egy múló „szövetséget", de ezek épp oly rövid életűek, mint különféle címeken felbukkanó folyóirataik.

Ezeknek a múlt századi szakfolyóiratoknak nyomát csak könyvtárunk desideratajegyzéke őrzi: állományunkban 1900 előttről mindössze egy kötettel találkozhatunk, az 1897-ben induló „Magyar fényképészek lapja" első évfolyamával, mely az akkor alakult egyesület, a „Fényképészek köre" hivatalos közlönyéül szolgált. Ez a „közlöny" már tipikusan századfordulói termék: szakcikkeit érthetetlenné cifrázza a szóvirágok használatát előíró korszellem, jó technikai eljárással készült fotó-illusztrációit elképedve szemléljük. Mindazokat a tulajdonságokat sorra felfedezhetjük rajtuk, melyeket ma röviden a „giccs" gyűjtőkörébe utalunk. Népszínművek szinpadáról másolt életkép, ifjú hajadon repülő angyalként fotografálva, hervatag műbokor árnyékában készült portré mutatja az ízlés hanyatlását, mely a technika fejlődése mellett szomorú ellentéte a hatvanas évek nemes egyszerűségének.

E folyóirat olvasása mégsem hiábavaló: a társulati ülések hírei ugyanazokról a bajokról tudósítanak, melyek már a kezdetek óta újra és újra jelentkeznek: nincs szakiskola, törvény, mely gátolná a kontárok hitelrontó üzelmeit, emelkedik a nyersanyagok ára, míg az új helyiségek berendezése egyre nagyobb anyagi áldozatokkal jár[13]. Végre egy józan cikkíró — igaz névtelenül — azt a merész kérdést is megkockáztatja: miért ne lehetne a fényképészet végre ipar?[14] Hiszen úgy a Műcsarnok impozáns falai közé soha be nem fogadott „fényképész társadalom" végre otthonra találna az iparhatóság védelme alatt. A kérdés felvetését egyöntetű tiltakozás fogadta, mely után hosszadalmas vita bontakozott ki. A problémát századunk 1932-es ipartörvénye oldotta meg, mely végre hivatalosan is elhatárolta egymástól az iparosok, kontárok, amatőrök és művészek tarka sokaságát, kik a gyakorlatban már régóta külön utakon jártak.

A fényképészet ipari ágának dokumentumai közül a legfontosabbak, a világkiállítások és országos tárlatok kiadványai kerülnének most sorra: ám itt a bennünket érdeklő másik kérdéscsoport, a városfényképezés is jelentkezik, már teljes gazdagságában és jellegének megfelelő fontossággal. A kiállításokon résztvevő mesterek ugyanis legnagyobb si-

kereiket a pest-budai utcákról, épülő palotákról készült képeiknek köszönhetik, a nagy cégek pedig sorra átalakulnak „sokszorosító műintézetekké", albumokban és egyéb nyomtatott kiadványokban árusítva ezeket a felvételeket.

még homályosabb, még inkább feltételezésre, véletlenül megőrzött dokumentumokra támaszkodó, mint a fotográfiai ipar története. A minden bizonnyal első, körülményeinél és csodálói nagy számánál fogva mai napig egyedülálló régi „városfotózás" 1840-ben történt, ahogy a Magyar Tudós Társaság évkönyveinek ötödik kötetében olvashatjuk, a „nagy-gyűlés"-ről szóló beszámolóban:

„Aug. 29-én Vállas Antal r. t. [rendes tag] a' nemzeti casinó, Duna felé fekvő termeiben egybegyűlt társaságnak két, olajozás és égetés nélkül általa készült Daguerre – féle fényképet mutatott elő; 's az académia költségein és számára bécsi optikus Plössl által készített daguerréotyppel a' Dunát és a királyi várat vette fel..." „Azonban a levegőnek csekély átlátszósága miatt az így előállított képen csak a' pesti part mutatkozott teljes fényében. Növekedvén a'boru, 's így szerencsésebb próbához nem lehetvén reménység, a' tagok innen az académiai terembe mentek által a' folyó dolgok folytatására melyeknek nagy száma miatt a' kísérlet e' gyűlés folyamata alatt többé nem ismételtethetett."[15]

Eddig az érdekes közlemény még a dagerrotípiák korszakából. Sajnálatos, hogy ezután évtizedekig nem találkozhatunk a város megörökítésének írott emlékeivel. Csak a nevezetesebb események, főként természeti katasztrófák alkalmával emlegetik a lapok az üzletek kirakataiban látható fotográfiákat, melyeket legszívesebben sztereokészülékeken át bámult a kíváncsi közönség. Ezek a sztereo-készülékek a mai filmhíradók és képeslapok előfutárai voltak, általuk kapott a hajdani polgár friss illusztrációt a napi szenzációkhoz. Oszvald Antalról tudjuk, hogy már 1856-ban sztereo-készülékeket is árult, nézőszekrényekkel együtt, rövidéletű Nádor-utcai üzletében.[16] Az 1878-as árvíz képeiről pedig a Fővárosi Lapok szeptember 25-i számában ezt olvashatjuk:

„A ferenciek templomának Hatvani utca felé eső falán Klösz fényképész az egri és miskolci árvízszerencsétlenség huszonnégy photographiáját állította ki stereoskop készülékben. A szomorúan érdekes képeket (leomlott házak, szétszakított hidak, roncsolt templomok) igen sokan nézik s az üvegek igazán szemről-szemre járnak. Az apró diáknépségnek azonban nagy szívfájdalmat okoz a „panoráma"; hiába állnak lábújjhegyre is, a kandikáló üvegek elérhetetlen magasságban vannak s még legalább két-három esztendeig kellene várniok, hogy betekinthessenek rajta. Ők azonban nem várnak, hanem kijátszák a sorsot, mint a mesebeli vak, meg a sánta: egymás hátára kapaszkodnak, s úgy lesnek be a stereoskopba. Szomorú képek víg nézése."

A Budapest-gyűjtemény tulajdonában is van egy ilyen szomorú, minden valószínűség szerint sztereo céljára készült felvétel: Mayer György készítette az 1875-ös budai árvízről; a Vasárnapi Újság egykorú évfolyama pedig rajzokat sokszorosít ugyanebből az alkalomból. Érdekes lehetőség adódik itt a kétfajta ábrázolási mód összevetésére, képeink sorában ezért mindkettőt közöljük.

Ugyancsak a Vasárnapi Újság pár évvel későbbi évfolyamaiban találkozunk egy érdekes átmeneti megoldással: a nyomtatott rajz ekkor már nem természet, hanem fotográfia után készül, s az ismertebb fényképész nevét is közli néha a szerkesztő, a rajzoló és sokszorosító feltüntetése mellett. Legtöbbször az említett *Klösz György* a felvételek készítője, ki úgy látszik, már ekkor teljesen a város fotografálására specializálta magát, melynek egyébként is ő volt egyik úttörője. Még az ún. „nedves fotózás" idejében kezdte járni a város utcáit, ekhós szekérben rendezve be „műtermét."[17] Később áttért a felvételek különféle módon való sokszorosítására, „fényképező és horgedző műintézetet" állítva fel. „Próba-nyomatok" címmel szerkesztett egy illusztrált prospektust is, melyben tárgyak, rajzok fényképészeti úton való megörökítését és nyomtatott sokszorosítását ajánl-

gatja; kis füzete tehát már azért is jelentős, mert a ma használatos klisé-eljárás első hazai dokumentuma.[18]

Ha mindezekhez még Klösz „ezredéves kiállítási emlék"-ként kiadott díszes albumait és az előző kiállításokon szereplő műveit is hozzászámítjuk, jogosan tételezzük fel, hogy az ő életének és munkásságának feltárása egymagában is komoly eredményeket hozna, és megérdemelné a más könyvtárak és levéltárak állományában folytatódó kutatást is. Ez azonban külön tanulmányt igényelne, annál inkább, mert vele egyidőben sorra jelentkeznek más album-kiadók, az első sokszorosító intézetek alapítói és szaporodnak az egyes műtermekről szóló tudósítások, kiadványok, sőt fényképes riportok. Mindezek rendszerbe foglalva tárulnak elénk az 1885-ös „országos budapesti kiállítás" alkalmával.

Az 1885. évben megrendezett országos kiállításon fotográfusaink külön, önálló részt foglalnak el, „sokszorosító műiparágak" elnevezéssel, sőt lépten nyomon találkozunk velük a kiállítás egyéb területein is. Új épületek, egészségügyi intézmények, oktatási eredmények bemutatásánál gyakran fordulnak a fényképészethez segítségért, az 1885-ös kiállításról készült, „Bp. Főváros Pavilonját" ismertető katalógus szavai szerint[19] például „az egész Andrássy-út panorámáját, továbbá a benyíló utcákat is távlataik szerint" láthatjuk Klösz felvételein, a „főváros területén levő tűzoltó-testületek összműködését" pedig Kozmata Ferenc örökítette meg. A kiállításról kiadott „jelentés" harmadik kötetében *Szmrecsányi Miklós* foglalta össze a fotográfia eredményeit, az iparág történeti és technikai áttekintésével.[20] Ismerteti a foto-sokszorosítás különféle módozatait, megállapítva, hogy bár sokan és sokféle módon kísérleteznek, de „hazai fényképészeink készítményei e nemben még igen különféle értékűek." Az eljárások lassú fejlődésében, a kísérletező „műintézetek" termékeinek silány voltában kell tehát a magyarázatát keresnünk annak az említett ténynek, hogy illusztrált lapjaink a század utolsó negyedéig szinte kizárólag rajzokról nyomtatott képeket közölnek. Ez a körülmény pedig szorosan összefügg a városképek elterjedésével, a fennmaradó és kimutatható alkotások számával. Csak *az 1880–90 közötti esztendőkben éri el a hazai nyomdászat a fejlődésnek azt a fokát, mely szinte elképzelhetetlen tömegét zúdítja elénk a különböző házakról, műemlékekről készült felvételeknek.* Díszes albumok és filléres füzetek, különböző felvételekről ügyes technikával egymás mellé szerkesztett „óriási panoráma", „Budapesti emlék," riportképek és műnyomatok tucatjai sorakoznak fel, a századvégi fővárosnak szinte minden utcáját, eseményét megörökítve.

A cikk írásához gyűjtött anyag rohamos gyarapodása ezúttal már öröm helyett lassan riadalmat kelt bennünk. Vers és próza, értekezés és napihír, ismeretlen személyeket ábrázoló képsorozat, kiállítási gyorsfénykép-reklám, a nyomdászat különféle eljárásainak címszavai kavarognak előttünk: mindez bizonyára elijesztene, vagy felesleges kalandozásokra csábítana e sorok írójánál jóval fegyelmezettebb és gyakorlottabb kutatót is.

A „Koszorú" című szépirodalmi és „esméreteket terjesztő" folyóirat 1863-as évfolyamában az első elméleti vita *Székely Bertalan* és *Barabás Miklós* között, „Festészet és fényképelés" ürügyén, ugyanitt elfeledett költő gyengécske műve, a „Meghiúsult fénykép" kínálkozik megemlítésre, mint első rímes emlék.[21] De ha már az irodalom berkeibe tévedtünk, Arany János „Melyik talál" című híres versét, vagy Gárdonyi Géza elfeledett, a „Gyermekkori emlékek" új kiadásában nem szereplő szép novelláját, „A fénykép"-et hagyjuk megemlítetlenül?[22] Felejtsük el Nádai Pál, Csatkai Imre írásait, melyek a régi fényképek hangulatát idézik, sajátságos értéküket felismerését bizonyítják?[23] Ne hivatkozzunk Bálint Györgyre, akkor sem, ha „A fényképek számonkérnek" című írásának kezdősorait mottóként idézhetnénk?[24]

— „A fényképek, ha őszinték és tárgyilagosak, áthidalják az idegenséget" — írja Bálint György. Adhatunk-e ennél magasztalóbb kritikát? Jellemezhetjük-e találóbban a városképek jelentőségét a hazaszeretet ébrentartásában, mint Balázs Béla, emigrációban írt versének pár sorával, melyet Lányi Saroltának ajánlott:

„Mert arra jártatok fiatalon
Elsírdogálsz egy régi albumon.
Hogy soha többé meg nem láthatod
Azt a tabáni kicsiny ablakot
S a cukrászdát Budán..."

Pillanatig sem állítom, hogy az idézett költemény („A cukrászda Budán")[25] költészetünk örök virágai közül való, mint ahogy az említett szépirodalmi művek jó része sem az: – de érdekesek, hangulatosak és ki tagadná, hogy a monográfiák adathalmazai, komoly, átfogó társadalomtörténetek mellett szükség van a múlt apró, színes emlékeire is. A fotográfiák és a rájuk vonatkozó irodalom utáni keresgélés során sok adat felhalmozódott, lényeges és jelentéktelen, általános érvényű és kuriozumszerű. Melléjük sorakozik most egy véletlenül fellapozott Bálint György kötet, „A szavak lázadása", melyből az alábbi sorokat idézzük:[26] „Nem igaz, hogy az egyes dolgoknak nincs jelentőségük. Minden jellemző valamire, minden kifejez valamit... Egy korra, egy kultúrára, egy tájra nemcsak a reprezentáns jelenségek vallanak perdöntően, hanem a mellékes apróságok is, az út mentén szétszórt, elgurult tanúságtevők."

... Ilyen apró, véletlenül őrzött emlék a Budapest gyűjtemény múlt századi fotoanyagának jórésze, még a vaskos albumok is. Befejezésül, – összefoglalás helyett, vagy ha úgy tetszik, tanulságul, – mégis ezeket vesszük most sorra. Úgy, ahogy a polcok között járva a különböző szakokból előkerülnek, vagy a bibliográfiai utalások nyomán adataikra, jellemzésükre találunk.

Nem elemezhetjük hosszasan az egyes illusztrációkhoz fűződő eseményt, a képek művészi értékelésére sem vagyunk hivatottak; de felhasználva azt a színes, sokrétű anyagot, mely állományunkból kínálkozik, szinte ötletszerűen kiragadva, a képek, albumok sorrendjében – függelékként – egy-egy korabeli idézetet közlünk. Idézzék fel ezek a kor hangulatát, jellemezzék a műveket, mi pedig hallgassuk a képek beszédét, vegyék át a szót maguk a fotográfiák, ezek az „út mentén szétszórt, elgurult tanúságtevők."

Gátiné Pásztor Mária

FÜGGELÉK

I. Fényképírók, műtermek emlékei

Az úttörők egyike: Simonyi Antal.

„A művészet is alkot magának gépezeteket naponta, mely kitűnő papjainak eszméképét a hívők seregének megvigye, s a metszészet száz német nem elégelve meg a tudománnyal szövetkezett, s ennek segélyével alkotott magának fényírászatot, mely nemcsak a festészet remekeit hibátlan-híven utánozni, de az életben lépten-nyomon nyilatkozó festői-remek gondolatot is leírni, s tanulmányul az ihletett művésznek átadni képes legyen."

(Simonyi Antal: „Tanulmányok az egyetemes világipar templomából, Páris, 1855." Pest, Emich, 1856. p. 23–24)

„A Váczi utcában, szemben a Liedman-féle kereskedésseli 1-ső számú ház udvarán, a legutóbbi pár hónap alatt egy sajátszerű kis műcsarnok emelkedett, mely iránt a piacról bevetődő palóczok már abban egyeztek meg, hogy az fiók-csillagvizsgáló torony lesz. Ez a kis műhely S i m o n y i kecskeméti születésű hazánkfiának fényképészeti csarnoka, melynek teljes fölszerelésével pár hét múlva készen leend... Simonyi meglepő tökélyre vitte a vászononi fényképészetet, továbbá képes egy kis kép életnagyságbani hű másolatára, s midőn szerei Párizsból megérkezendenek, s műkészleteivel teljesen rendben lesz, képes leend mozgó csoportozatokat, egy vásártéti pillanat alatt levenni..."

(Magyar Sajtó, 1856, 85. sz. p. 3.)

„Simonyi ismeretes fényirodája a váczi-utcai Keglevich-ház udvarán f. hó 12-én délben kigyulladt. A felső rész egészen oda lett, s a műtermet újra kell építeni. Sajnálni lehet, hogy egy derék munkás embert ért ily csapás."

(Ország Tükre, 1864. jan. 21. p. 36.)

Négy festőművész-fotografus: Barabás Miklós, Canzi Ágost, Borsos József, Doctor Albert.

„1861-ben meghalt szeretett nőm, s az erre következő esztendőben mindössze csak négy arckép megrendelésem volt. 1862—63. nagyon rossz évek lévén a mezei gazdákra, ezt a művészet is megsínylette. Ekkor látván azt, hogy fényképészeink milyen haszonnal űzik e mesterséget, megpróbáltam egy fényképészeti műterem felállítását. De ezen nagyon sokat vesztettem s ezért 1864-ben még veszteséggel is túladtam rajta. E közben azt is tapasztaltam, hogy a nagyon is laikus közönséggel való érintkezés nem nekem való. Az is hozzájárult bukásomhoz, hogy olyan társat ajánlottak nekem, aki sehogy sem bírt a korral haladni s annyira aláásta az üzlet hírnevét, hogy azt semmiféle erőfeszítéssel nem lehetett már megmenteni. A festészethez való visszatérésem nagy hasznomra vált, mert 1864 végén már szaporodni kezdett a munkám."

(Barabás Miklós önéletrajza. Kolozsvár, 1944. p. 197—198.)

„...A fényképtermek száma eggyel ismét szaporodott. Canzi Ágost jeles festőnk, a művészet e válságos napjaiban jónak látta photograph-ateliert állítni föl s egyesülve a már ismert fényképíró *Hellerrel*, a „Fehérhajó"-val szemben Geibel könyvkereskedése mellett díszes műtermet építtetett, melyet mindenkinek, ki magát vagy ismerőseit (sőt rokonait) is jó képben akarja látni, a legjobb lelkiismerettel ajánlhatunk."

(Divatcsarnok, 1862. p. 590. „Heti szemle" rovat.)

„*Borsos* József 1850-ben nevezetesebb utazásokat tőn, s a festészet előhaladását tanulmányozta. 1860-ban visszatért hazájába... Itt mint kitűnő fényképész kezdett működni, s 1861-ben műtermét a régi botanikus kertben, az Országúton megnyitá, mely rövid idő alatt a hazában minden más fényírdai műtermet felülmúlt a képek tökéletessége és szépsége által elannyira, hogy a bécsi művészeti és tudományos Akadémia részéről arany érdempénzzel ékesíttetett föl. Ő volt az első magyar fényképész, ki lovakat és kocsikat is sikerrel fényképezett."

(Sarkady: Hajnal-naptár 1864-re, p. 28.)

„Ízlése, művészi iskolázottsága itt is nagy segítségére volt... Fényképein mintha egykori portréit, zsánerképeit látnók viszont. .... Népszerűsége egyre növekszik, újból vagyonra tesz szert, megveszi a Szép Juhászné vendéglőt, ahol... fiatal felesége halála után visszavonultan él. Elfeledett emberré lesz, csak halálakor idézik fel a lapok annak emlékét, hogy egykor művész volt"

(Knopp Jenő: Borsos József. Pécs, 1931. p. 47—49.)

„Doctor Albertnek szerencsésebb a sorsa. Öregségéig dolgozott, utolsó éveit családja körében, békés visszavonultságban töltötte el."

(Fejős Imre: Borsos és Doctor. Foto, 1957. p. 257.)

A „dinasztia-alapító:" Strelisky Nándor.

„A sok kirakat közől eggyen különösen megakad szemünk. Ez Sárkány boltja, hol ismert s ismeretlen nevezetességek fényképei vannak közszemlére kitéve... Legérdekesebb pontja azonban azon chromophotographiák, azaz színes fényképek, miket *Strelisky* állított ott ki. Pestnek több szépsége van rajtok megörökítve. Strelisky eljárását, mely által a színek kimondhatatlan lágyságot és élénkséget mutatnak, még eddig el nem sajátítá senki."

(Vasárnapi Újság, 1865. okt. 29. p. 355.)

„A szabadságharc bajnokai közül szám szerint igen kevésnek az arczképe maradt fenn, hiteles arczképeken pedig éppenséggel keveset láthatunk megörökítve. Egy eddig

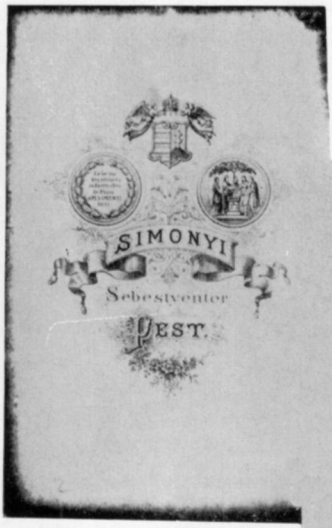

Simonyi Antal.

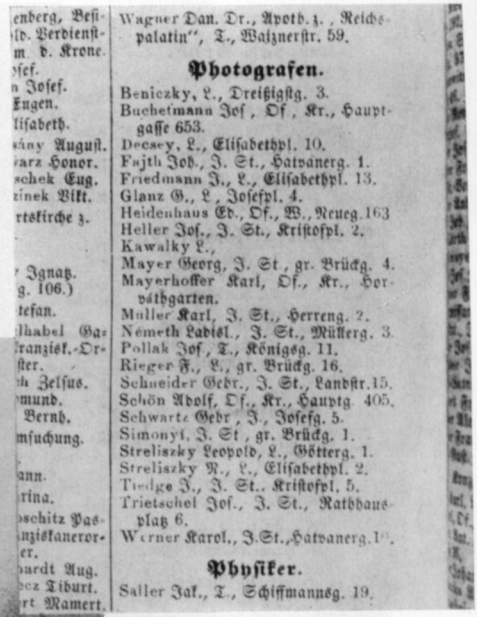

enberg, Besi-
ld. Verdienst-
m. d. Krone.
sef.
n Josef.
Eugen.
lisabeth.
sány August.
varz Honor.
schek Eug.
zinek Vikt.
rtskirche z.

Ignatz.
g. 106.)
tefan.
lhabel Ga-
ranzisk.-Or-
ster.
h Zelfus.
mund.
Bernh.
mfuchung.

ann.
rina.
schitz Pas-
nziskaneror-
er.
hardt Aug.
ecz Tiburt.
rt Mamert.

Wagner Dan. Dr., Apoth. z., Reichspalatin", T., Waiznerstr. 59.

Photografen.

Beniczky, L., Dreißigstg. 3.
Buchetmann Jos., Of., Kr., Hauptgasse 653.
Decsey, L., Elisabethpl. 10.
Fajth Joh., J. St., Hatvanerg. 1.
Friedmann J., L., Elisabethpl. 13.
Glanz G., L., Josefpl. 4.
Heidenhaus Ed., Of., W., Neueg. 163
Heller Jos., J. St., Kristofpl. 2.
Kawalky L.,
Mayer Georg, J. St., gr. Brückg. 4.
Mayerhoffer Karl, Of., Kr., Horváthgarten.
Muller Karl, J. St., Herreng. 2.
Németh Ladisl., J. St., Müllerg. 3.
Pollak Jos., T., Königsg. 11.
Rieger F., L., gr. Brückg. 16.
Schneider Gebr., J. St., Landstr. 15.
Schön Adolf, Of., Kr., Hauptg. 405.
Schwartz Gebr., J., Josefg. 5.
Simonyi, J. St., gr. Brückg. 1.
Streliszky Leopold, L., Götterg. 1.
Streliszky N., L., Elisabethpl. 2.
Tiedge J., J. St., Kristofpl. 5.
Trietschel Jos., J. St., Rathhausplatz 6.
Werner Karol., J. St., Hatvanerg. 10.

Physiker.

Saller Jak., T., Schiffmannsg. 19.

CLXXXI

SCHWARTZ TESTVÉREK

ujabban megnyitott párizsi idomú

fényképiró-telepzete.

(jósefváros, jósef-utcza 5-dik szám alatt, 1-ső emeleten).

Van szerencsénk a t. cz. közönségnek — mely minket naponta számos hizelgő megkeresésekkel megtisztelt — tudtul adni, miszerint egészen ujonnan behutorozott telepzetünket megnyitottuk; egyeduli törekvésünk oda lecnd irányozva, hogy a t. cz. közönségnek e nemben a legtökéletesebb mutatványokkal szolgálhassunk, mik csak a müvészet tetőpontján álló városokban, u. m. londonban és parizsban láthatók: ezen elvtől vezérelve nevezetes költségekkel mint eddig titokban tartott e munka körébeni angol és franczia modort fáradhatatlan tanulmányaink által magunkkévá tettük s e czélból egészen uj eddig itt nem látott készületeket szereztünk.

Telepzetünk üvegtorony teremének megszemlélésére a t. cz. közönséget tisztelettel meghiván, szives megrendelések eszközlésére mindenkor készek vagyunk.

SCHWARTZ TESTVÉREK, fényképirók.

Das neu eröffnete

Az első pest-budai „fényirdák" emlékei

Barabás Miklós (1865, Schrecker I. felvétele) és műtermének képe

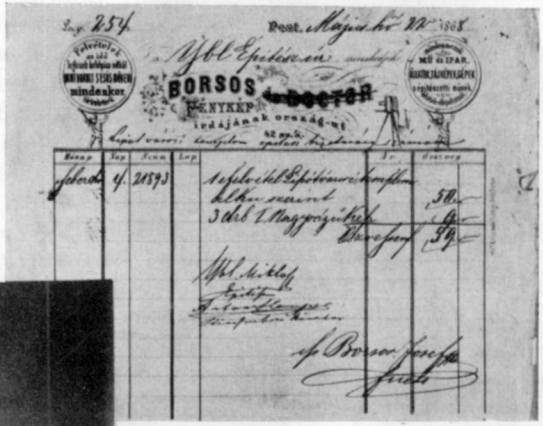

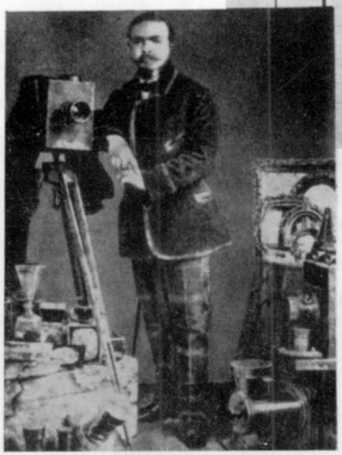

Borsos József önarcképe és számlája Ybl Miklós aláírásával

Festő-fotografusok: Barabás, Borsos, Canzi

Ordódy Pál

Ordódy Pálné Ghiczy Teréz
(Borsos-Doctor felv.)

Ghiczy Kálmán

Brázay Kálmán
(Borsos-Doctor
és Strelisky felv.)

Portrék az első mesterek fővárosi műtermeiből

Apponyi Albert József főherceg

Arcképek az 1880-as évekből

„Bolond Miska" 1863. okt. 25.

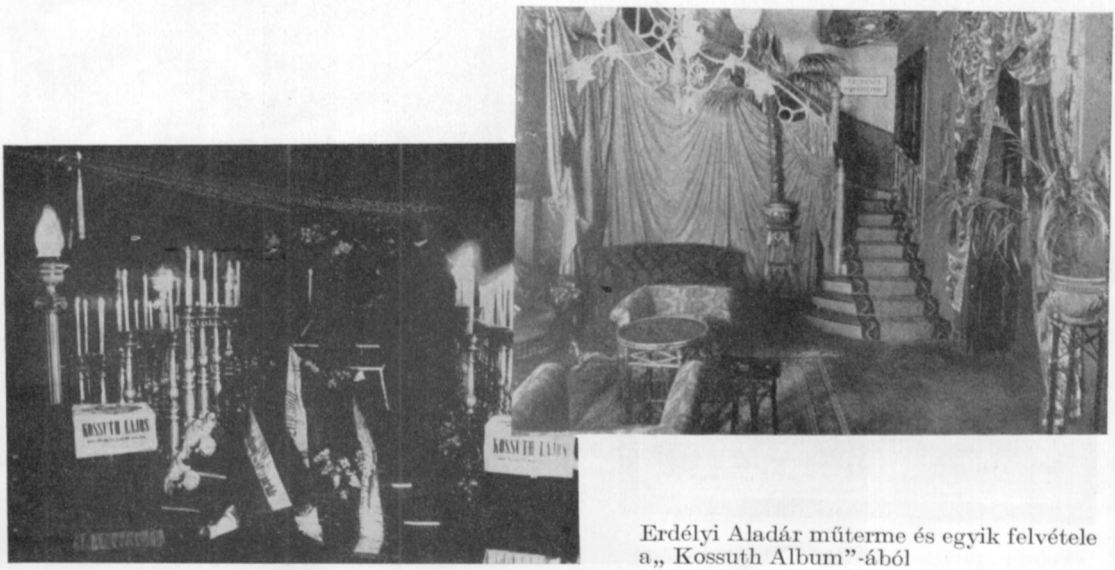

Erdélyi Aladár műterme és egyik felvétele a„ Kossuth Album"-ából

„Bazár album" címlapja és két rajz az egykorú sajtóból

A „Magyar Akadémiai Album" címlapja
Arany János arcképei az albumból

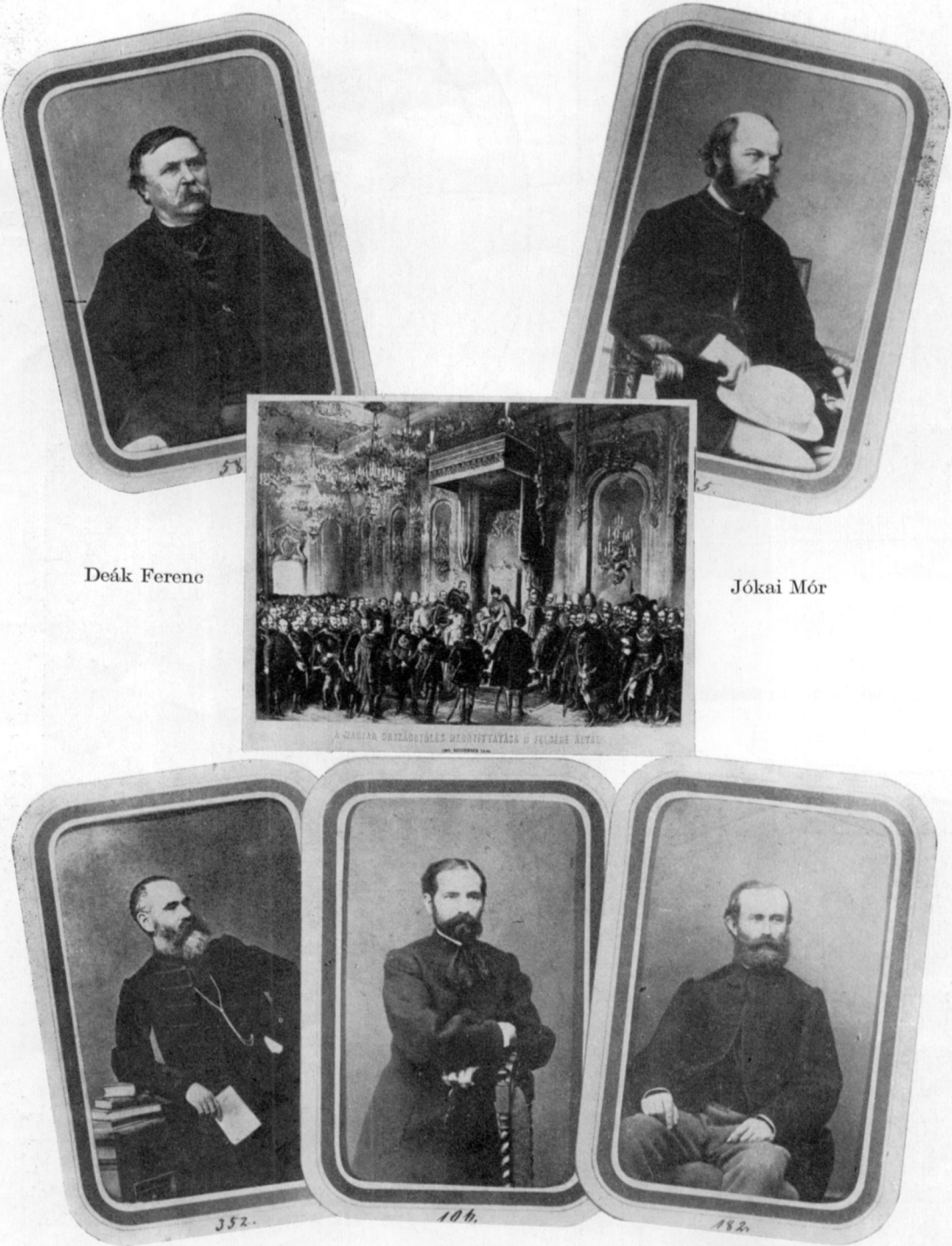

Deák Ferenc

Jókai Mór

Madarász József

Horváth Lajos

Mocsáry Lajos

Képviselők fényképei az 1865-68. évi országgyűlés albumából és egy korabeli festményreprodukció

Érczhegyi Fe
főlövészmeste

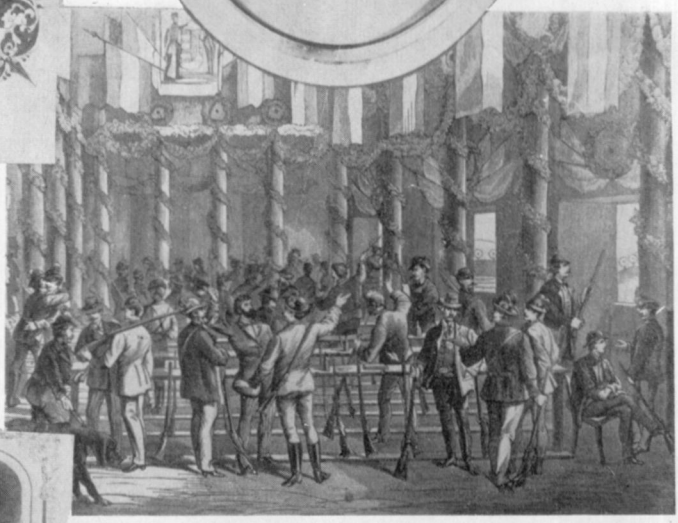

„Országos lövész-ünnepély". Rajz a Vasárnapi Úság 1871. évfolyamából

Kép az „Országbírák arcképcsarnoká"-ból

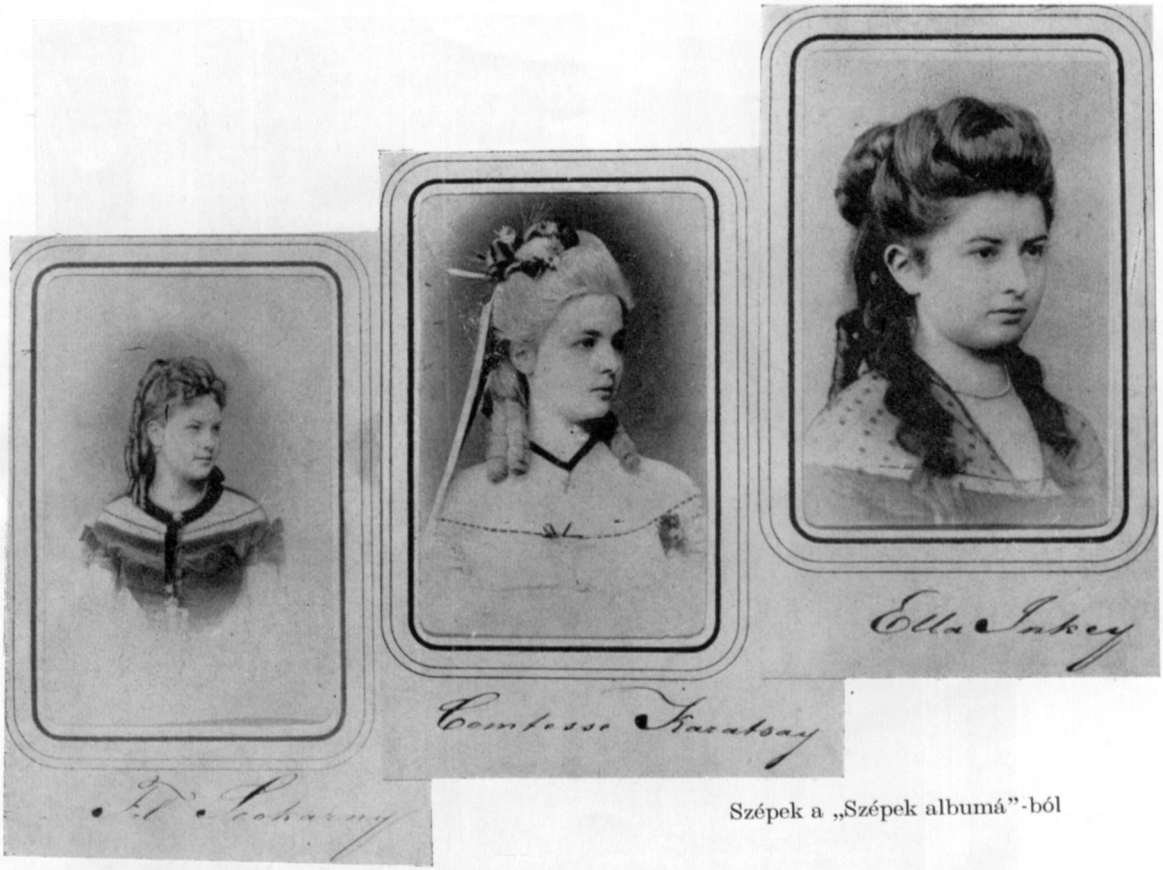

Szépek a „Szépek albumá”-ból

6 BORSSZEM JANKÓ. Julius 14. 1872.

AZ EURÓPAI SZÉPEK VILÁGTÁRLATI ALBUMÁBA.

— Levelek Pulszky Ferenczhez. —

L. PIERSON PHOT.

Édes Pulszky ur! Itt küldöm önnek egy photographiámat, hogy állitsa ki a Trocaderon, ha fér. Kőbányán már egyszer nyertem prémiumot magam neveltjével, most magammal próbálok szerencsét. Az arany érdem-érmet kérem

Kedves Pulszky ur! Ha a tükörbe nézek: meg vagyok győződve, hogy e képet nem hiába küldöm önnek. Csak az első lapra tegye. Ugy is első lesz mindenkép. Az érmet ké-

... és ahogy a „Borsszem Jankó” elképzeli

Mayer felvétele

Árvíz 1876-ban. Víziváros Bomba tér

Rajz a Vasárnapi Újságból

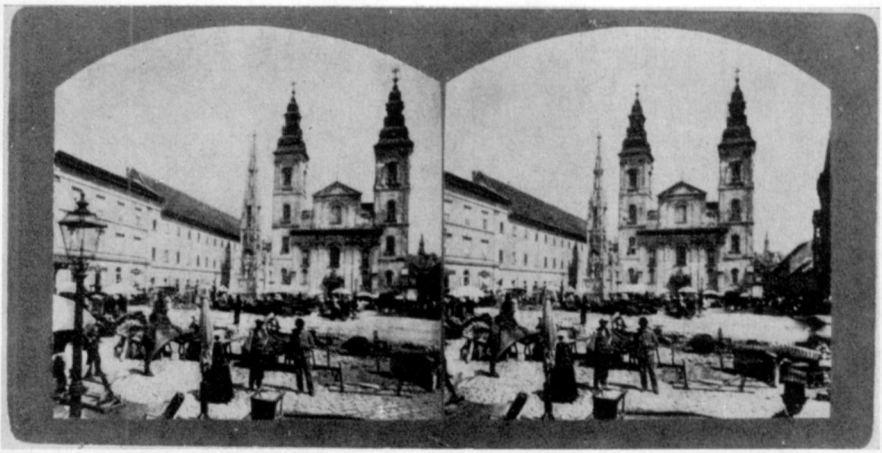

A Belvárosi templom és az előtte levő piac-tér (Stereo-foto)

Kugler-cukrászda
a Gizella (ma Vörösmarty) téren

Haas-palota
1860-as évek

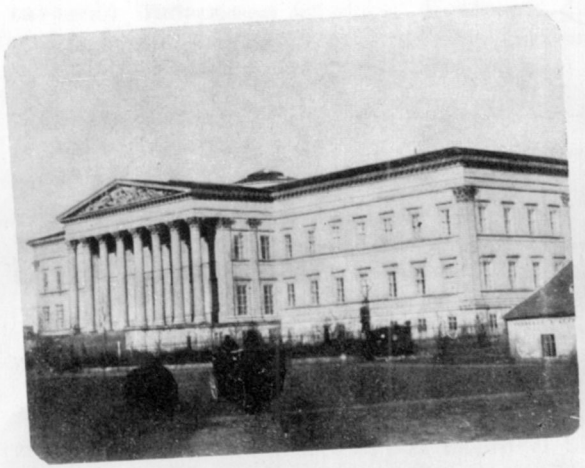

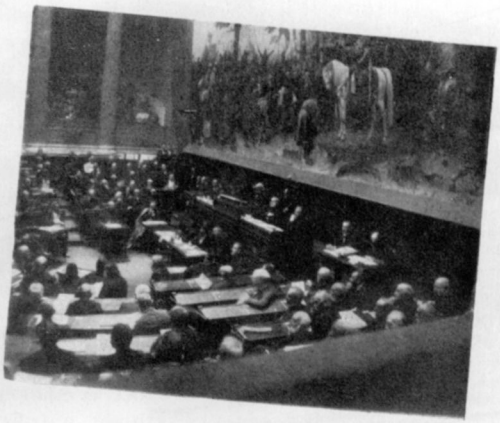

Országgyűlés a Nemzeti Múzeumban 1900 körül

Kozmata budapesti látképének részlete

Képek az 1885-ös kiállításról

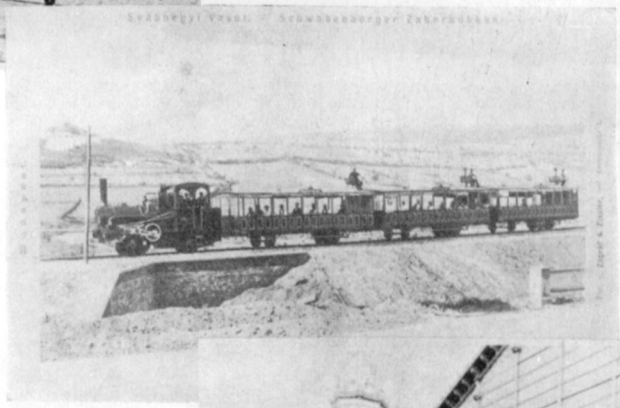

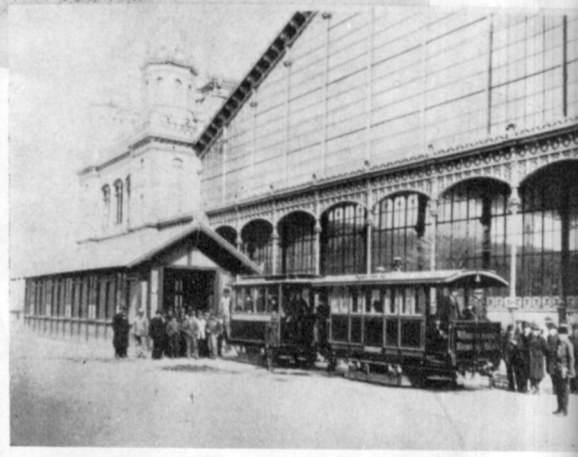

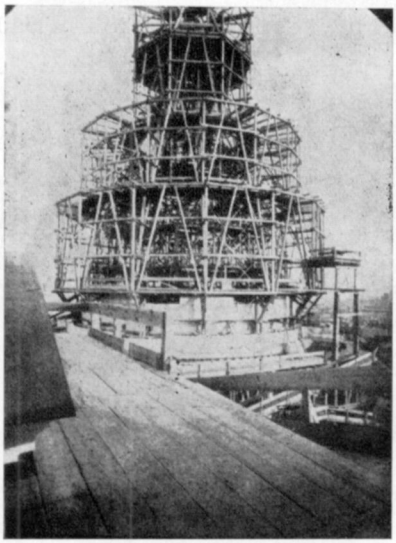

Városképek az 1880-as évekből

lappangott kép Görgey fővezér szűkebb környezetének öt tagját ábrázolja, melyet 1849 tavaszán Budapesten az akkor divatozott daguerreotypiával vett föl Strelisky, a mai is fennálló és jó hírnevű Strelisky-féle műterem alapítója."

(Vasárnapi Újság, 1893. február. 5. p. 85.)

A „második nemzedék" — Kozmata Ferenc, Koller Károly, Ellinger Ede, — és a „századvég nagy fotósa:" Erdélyi.

„A hetvenes évek elején a két festőcimbora külön műtermet nyitott... Borsos társa veje, Varsághy Imre mérnök, Doctoré az aradi Kozmata Ferenc lett. [Később] Borsos a már neves Koller Károly tanár besztercei fényképészt hozta maga mellé társnak, ki a múlt század utolsó évtizedeiben Pest első mesterévé küzdötte fel magát..."

(Fejős Imre: Borsos és Doctor. Foto, 1957. p. 259.)

„Az iparmúzeumnak ajándékozta Koller fényképész azokat a népviseleti képeket, melyek a bécsi kiállításon oly feltűnést gerjesztettek..."

(Vasárnapi Újság, 1874. máj. 17. p. 317.)

„Ellinger Ede udv. fényképész megvette a Borsos-Doctor és Varsághy-féle erzsébettéri híres műtermet és azt fivérével társulva vezeti."

(Fővárosi Lapok, 1878. dec. 17. p. 1407.)

„Erdélyi... műterme valóságos kis múzeum. Mint egy levéltárban a fontos okmányokat, úgy őrzik meg ott az évek óta fölhalmozódott üveglemezeket, melyeken az irodalmi, politikai, művészeti és társadalmi előkelőségek arcképei vannak az utókor részére megörökítve. Ugyanitt őrzik azokat a felvételeket is, melyeket a fontosabb eseményekről vettek föl. Magyarország újabb történetét ezek a lemezek örökítik meg képekben. Azokat a pompás akvarellokat és platinaképeket, melyek az intézetben készülnek, akadémiai művészek festik, külön, czéljaiknak berendezett műteremben. ...A nagyszabású helyiségekben külön műtermük van a retusírozóknak is. — Külön terem jut a különféle laboratóriumoknak, az anyag- és szerszámtárnak, a könyvkötészetnek, hol a képeket passepartoutakba és kartonokra vágják..."

(Magyar Szalon, 33. kötet, 1900. p. 589—598.)

II. Egy és más régi albumainkról

„— A régi fényképalbumok nem történeti hideg kútfők gyűjteményei. Alakjaik a mai újságok, képeskönyvek és kiállítások eleven szereplőivé váltak. Mintha csak egykori herbáriumokkal történnék valami csoda: a virágok újra illatot, a füvek ízt, a pillangók szárnyakat kaptak volna." (Nádai Pál: Régi fényképek. Tükör, 1936. p. 275.)

„Bazár album, 1864."

„...És volt négy napig vásár Pesten, melyben nagylelkű hölgyek voltak az árusnők' a könyör hordta össze az áruczikkeket, s a jószívűség vette meg oly áron, minőt adni szoktunk, ha tudjuk, hogy általa egy életet mentünk meg..."

(Vasárnapi Újság, 1864. p. 84—86.)

„A t. c. főváros közönségéhez!

A „Bolond Miska" mai száma a szokott időnél három nappal hamarabb jelent meg, hogy egyes példányait a szűkölködők javára nyitott bazárban árusíthassák... E számot hamarjában nem tudtuk jobban kiállítani, hanem elég értéket kölcsönöz ennek az, hogy a nemes hölgyek arczképeivel van díszítve, kiknek a női árucsarnok kiindulási eszméjét köszöni... Emich Gusztáv kiadó és Tóth Kálmán főmunkatárs."

(„Bolond Miska, 1864. febr. 14. p. 25.)

„Bazár-album. Az inség-bazár, mely oly szépen jövedelmezett, ...még némi utójövedelmezést is von maga után. A bazár hölgyei ugyanis beleegyeztek, hogy a bazár egy fényképi albumban is megörökítessék, mit Schrecker J. fényképész igen díszesen fog

kiállítani. Tiszta jövedelme – kellő ellenőrség mellett – szintén az alföldi szűkölködők segélyezésére fog fordíttatni..."

(Vasárnapi Újság, 1864. p. 98.)

2. „*Országbírák arcképcsarnoka*", *1865.*

„Hazánk országbíráinak arczképcsarnokára nyitnak előfizetést Schäffer és Réty pesti fényképészek. Gyűjtemények 12, vagy 8 hüvelyk nagyságú, kétféle kiadásban; a nagyobb kiadású gyűjtemény ára darabonkint 1 ft. 40 kr., a kisebbé 1 ft., de az aláíráskor a nagyobb alakú képekre 4 ft., a kisebb alakúakra csak 2 ft. küldendő be, mely összegek az utolsó képek megjelenésekor fognak beszámíttatni. A vállalat annál inkább ajánlandó a közönség pártolásába, mert a tiszta jövedelem egy része az írói segélyegylet javára van fölajánlva. Az előfizetések az említett fényképészekhez küldendők..."

(Vasárnapi Újság, 1865. febr. 26. p. 104.)

3. „*Akadémiai album, 1865.*"

[A Magyar Tudományos Akadémia új palotáját] az 1875 decz. 7.-én megtartott nagygyűlés keretében avatták föl. Gróf Dessewffy Emil, aki az épület megteremtésében a legtöbbet fáradt, ennek fölavatásán később halálossá vált betegsége miatt nem vehetett részt... Egy év múlva, a gyászünnepélyen Szász Károly méltán énekelte:

„Itt áll a ház! – E szellős csarnokokban
Nevét suttogja minden fuvalom,
Emléke, képe minden zugban ott van,
Ott hallgat árnya mindenik falon.
Itt pusztaság volt, hol e dicslak áll ma;
Ő álmodá ezt! – s a tündérregék
Varázsaként, ím teljesüle álma:
Szólt – és e palota emelkedék..."

(Divald Kornél: A Magy. Tud. Akadémia palotája... Bp. 1917. p. 19.)

„Schrecker fényképész előfizetést hirdet az akadémiai palota megnyiltáig megjelenő" „Akadémiai Album"-ra, mely az akadémia minden tagját lefényképezve tünteti elő..."

(Koszorú, 1865. I. köt. p. 359.)

„Az akadémiai album ügyében báró Eötvös József újabb fölhívást intéz az akadémia tagjaihoz, hogy akik személyesen meg nem jelenhetnek, legalább arczképeiket siessenek Schrecker Ignácz pesti fényképészhez beküldeni. Tekintve azt, hogy a kérdéses album az akadémia palotájának ünnepélyes megnyitásakor a magyar tudós társaságnak valamennyi életben levő tagját magában foglalná; felette becses és értékes emlék lenne az utókor számára."

(Vasárnapi Újság, 1865. febr. 12. p. 82.)

4. „*Országgyűlési képviselők emlékalbuma*" *(1865–1868.)*

„Ami után évek óta az egész ország és nemzet oly sóvárogva várakozott, az ma bekövetkezett: A magyar köz-országgyűlést Felséges Fejedelmünk saját személyében lélekemelő ősi fény és szertartással megnyitotta..."

(Magyarország és a nagyvilág, 1865. dec. 17. p. 188.)

„A polgár-ünnep víg zaját benn,
Beteg-szobámból hallgatom;
Zászlók lebegnek, hangos é l j e n
S heves dal zeng az ajkakon.
Mily lelkes nép! A czél nemes, nagy
A honfi érzés hű, meleg...
Oh nemzetem, bízom tebenned,
Bízom, de mégis féltelek!

...Szörnyű az ég, midőn haragszik
S a magasságból mennydörög;
Tölgy, szikla reng – a gyenge szívű
Fejét meghajtva könyörög...
Az égnek nem zord fellegétől,
Melyben villámi rejlenek:
Hanem mosolygó fényes s színes
Szivárványától féltelek!

(TOMPA Mihály: „Novemberben." Horváth Lajos képviselőnek, barátomnak, 1865. Munkái, Bp., 1903. II. köt. p. 141.)

„Schrecker Ignácz pesti fényképész előfizetést hirdet a műtermében megjelenő „1865–68-diki országgyűlési albumra", mely 14 napra az országgyűlés bezárása után fog megjelenni. „... Ez albumra folyvást lehet előfizetni, s a jövedelem egy része az írói segélyegylet tőkéjét gyarapítja..."

(Vasárnapi Újság, 1867. jan. 6. és 1868. máj. 31.)

5. *„Az országos lövöldözés" emlékalbuma.* 1871.

[Címlap szövege:] „A Magyar Országos Lövészegyletnek Budán, 1871. évi augusztus hó 19-én tartott alakuló közgyűlése emlékéül Első Ferencz József ausztriai császár, magyar apostoli király sat. Ő Felségének legmélyebb hódolattal ajánlja Bausek Péter."

„Buda most sokkal élénkebb, mint szokott lenni. Napjai csupa ünnepekből állnak. Tegnap a király születésnapja, s egyszersmind a lövész-ünnep kezdete volt, melyet du. két órakor T ó t h Vilmos belügyér nyitott meg a földíszített lövöldei helyiségben, hármat lőve a király helyett..."

(Fővárosi Lapok, 1871. aug. 19. p. 873.)

„A belügyér őfelsége helyett hármat lőtt, de nem a legszerencsésebben, mert találta ugyan a táblát, de a fekete köröket nem. Az előtte való nap szerencsésebb volt, akkor a próbánál kétszer talált feketét. – É r c z h e g y i főlövészmester, ki a lövész-szövetség megalakítása körül oly fáradhatatlanul buzog, magyarul üdvözlé a gyülekezetet, Kimnach allövészmester pedig németül..."

(Fővárosi Lapok, 1871. aug. 20. p. 877.)

„A *lövész.* – A budai lövészünnepély tiszteletére. – Az emberi nem egyik legnevezetesebb faja az úgynevezett lövész, ki úgyszólván az egész föld kerekén el van terjedve... színe szürke, de szélein és hajtókáin zöld színt mutat... A magánynak nem nagy barátja, ezért egyedül lenni csak mások társaságában szeret, mikor is hangulata igen derültté válik és gyakori toasztokat durrant el..."

(Bolond Miska, 1871. aug. 27. p. 138.)

„TÖRZS Kálmán: „Országos lövöldözés."

...Kiment a körlevél széles ez országba, hogy minden ember, aki valaha verebet lőtt s e jogcímnél fogva ex professo vadásznak tartja magát, vonuljon be e hó 18.-án Ős Buda várába, mert itt fog Szent István birodalmának összes polgári védereje koncentráltatni. Úgy látszik azonban, hogy a magyar nemzet nem igen bírja respektálni az ilyentén körleveleket, mert... kisült, hogy a magyar monarchia összes polgári védereje belefér egynéhány rozzant omnibuszba... Szegénységi bizonyítványt állítottunk ki magunknak, s az 1871-i országos lövész-ünnep aligha lesz egyébről híres, mint arról a két igazán „országos" baklövésről, amelyet elkövetett.

Az első az volt, hogy Deák Ferencet kérte fel elnökének. Hiszen ország-világ tudja, hogy ha a puska „Zenith", akkor Deák Ferencz a „Nadir"... Magának tulajdonítsa a lövész egylet, hogy hazánk bölcse, udvariasan bár, de lefőzte, mikor azt tanácsolta, hogy olyan embert válasszon, aki szakértő... De mit mondjunk a második baklövésről? Elnyomott, széttagolt lengyel barátaink... megjelennek a magyarnak képzelt ünnepélyen, lengyel nemzeti öltözetben, s vezetőjük meleg szavakkal üdvözli a magyar lövészeket

– Magyarul szólnék önökhöz, úgymond, de nem tudok; németül pedig nem akarok, mert az tapintatlanság volna tőlem az önök nemzeti érzelmei ellen, – szólok tehát lengyelül!... S mi történt? A budai lövész-egylet allövészmestere felállt és válaszolt a lengyel beszédre n é m e t ü l, ugyanazon a nyelven, melyen a magyar lövészekhez szólani a lengyel bűnnek hitte a magyar nemzeti érzelem ellen.... Ezek a lengyelek ugyan szép hírét vihetik hazájokba a magyar lövészeknek!"

(Vasárnapi Újság, 1871. aug. 27. p. 442.)

„Érczhegyi Ferencz.–

Egy derék lelkes fővárosi iparos neve áll ez életrajz homlokán, ki ős Buda társadalmi életében szokatlan és élénkebb mozgalmat volt képes előidézni, s meg kell vallani, hogy az általa annyira fölkarolt lövöldével nemcsak az egyesülés eszméjét megvalósítani igyekezett, hanem a polgárok magyarosodására is hathatós befolyást gyakorolt..."

(Hajnal-album, IV. köt., 1873. p. 295.)

6. „*B 779/128*" [Fényképalbumok. 2. köt. 106 fénykép a magyar és osztrák főúri társadalom hölgytagjairól. 1870 körül.]

„*Szépek albuma*," *1878.* ? ? ?

[A fenti albumok közül a 2-es jelzetű kizárólag magyar fényképészek műveit tartalmazza. A válogatás jellege, a felvételek dátuma csaknem teljes hitelességgel utal arra, hogy az 1878.-as híres párisi kiállítással kapcsolatban készült a gyűjtemény.]

„*Az európai szépek világtárlati albuma.* Tegnap a hölgyvilágot érdeklő következő levelet kaptuk:

„Tisztelt barátom! Mortillet Gábor, a saint-germaini híres múzeum őre, Párisból tudósít, hogy augusztus 16-dikától 25-dikéig nemzetközi régészeti és embertani kongresszus fog tartatni a kiállítás nagy termében. Ez alkalommal a franczia anthropológok olyan albumot készítenek, melyben *minden európai nemzet legszebb nőinek fényképeit állítják ki, s e tekintetben engemet is fölszólítanak*, hogy a gyönyörű magyar nőknek fényképeit a nemzetközi album számára szerezzem meg. Hogy e felszólításnak méltán megfelelhessek, *felkérem hazánk szépeinek (lányoknak, asszonyoknak) tisztelőit*, hogy legyenek szívesek azok fényképeinek egy-egy díszes példányát *július hó 30-dikáig a magyar nemzeti muzeum irodájába beküldeni*, hogy legyen alkalmam Párisban bebizonyítani: nemcsak lisztünk finomsága, boraink íze, erdeink fája és képeink művészete, hanem nőink szépsége is bátran versenyezhet az egész világéval.

P u l s z k y F e r e n c z."

Óhajtandó, hogy e világtárlati album számára minden városból, minden környékről beküldjék a muzeum igazgatójához a magyar szépek arczképeit. E tekintetben az udvarias ifjúság bizonyára teljesíteni fogja kötelességét..."

(Fővárosi Lapok, 1878. júl. 7. p. 754.)

„P u l s z k y Ferencz vasárnapi indult el Párisba, s az ottani szépek albuma számára is visz magával húsz fényképet; a szépek fényképeit H a r k á n y i Frigyes gyűjti tovább. Hölgyeink dicséretére legyen mondva, nem nagyon kaptak a felhíváson és nem nagyon siettek a hiúság piaczára."

(Vasárnapi Újság, 1878. aug. 18. p. 528.)

„A női szépségek világtárlati albumába hazánkból, mint írtuk... csak négy arczképet vehettek be. ... a *gr. Andrássy Ilona*, (a külügyminiszter leánya) *gr. Pejacsevics Ilka*, *Inkey Nandine* és *Barthodeiszky Matild* kisasszonyokat választották, mint elsőket a „hasonlók közül". –"

(Fővárosi Lapok, 1878. szept. 15. p. 1010.)

„Az ö t ö d i k s z é p. ...A lapok négy fiatal hölgyet említettek, ...Van azonban egy ötödik is, kinek fényképét a világtárlati nemzetközi albumba behelyezték: a *Kovács Margitét*, a gróf Károlyi asztalterítőjének tizenhat éves szép leányáét..."

(Fővárosi Lapok, 1878. okt. 29. p. 1210.)

„PORZÓ: [*Ágai Adolf:*]
Vasárnapi levél. – Szépek versengése."

„A megelégedés, bosszankodás és csodálkozás vegyes érzetével olvastam hírét ama sikernek, melyet a... nemzetközi szépségi versenyen vívott ki négy magyar hölgy... Mennyi kritika fér a fényes eredményhez! Mennyi irigységet keltett, mennyi rágalmat és megbotránkozást!..."

„...A mi egyetemes hazai tekintélyünk: Pulszky (père) közlé a külfölddel ezt a mi magyar nő-négyesünket is. Mily töprengések emészthették, míg a választás iránt tisztába jött!... Azt mondják, mikor Pulszky papa szemlét tartott e szépségek fölött, bánatosan így sóhajtott fel: „hej! ha még egyszer h a t v a n éves lehetnék!..."

„...Nem csodálom, hogy épen magyar nők vívták ki Párisban a szépség első jutalmát. – De ez a siker kedvemet szegi – ...Nem szeretem, hogy bár szép, de tisztességes magyar nők nevét hurcolják most végig öt világrész pletyka sajtójában. A virágnak napfény kell, de a kandiság élesre köszörült üvegén át a napsugár leperzseli róluk a szemérem hamvát. És aztán... és aztán... Naponkint látjuk, hogy épen a legszebb leányt nehéz férjhez adni. Ez már az ó-korban is így volt, s tudvalevőkép mind a három grácia hoppon maradt.

Láttam a kirekesztett ötödik szép arczképét is. Mint mondják, egy grófi tisztviselőnek, vagy csupán cselédnek a gyermeke. S mint ilyent, nem bocsájthatták versenyre az úri ivadékkal.

A szépség köztársaságát is nagyúri velleitásokkal akarják megmásítani. – De azért a „Kincsem", ha nem fut is, mégis első."

(Ország – Világ, 1878. nov. 3. p. 698 – 99.)

III. Egy pillantás a fotográfia görbe tükrébe

„*Egy fotograf naplójából.*

(Közli B. Miska.)" [Tóth Kálmán]

„Nem az égi csillag a sok, nem a tenger cseppjei, nem a föld porszeme; ég csillagánál, tenger cseppjénél, föld porszeménél több a – fotograf.

A városháza személylajstromába 900 „literát" vagyon bediktálva. ...aki még „literát"-nak sem képes magát kiadni, mindaz lészen – fotograf... Pesten nyitottam én először ateliért; hanem elég ostoba voltam a harmadik emeletbe költözni; az első és második emeleten már lakott vagy hat fotograf s minden igyekező embert, a ki meg volt fésülve, a kinek a nyakravalója becsületesen volt megkötve, szóval a kiről föltehetik, hogy lefotografiroztatási szándékai vannak, – már elfogták az első lépcsőknél, mint a nyulat...."

[A cikk az akkoriban ismert Diana-fürdőbeli fényképészekre, vagy a daguerotípiák korszakában a Tigris fogadó két szemben fekvő szobájában marakodó Stuhr és Kawalky esetére utal. – Ugyanebben a számban találjuk az első karikaturát, mely képeink között látható.]

(= Bolond Miska, 1863. okt. 11. p. 160.)

JEGYZETEK

1. „Hajnal, arczképekkel és életrajzokkal díszített naptár 1864-ki szökő évre. Szerkeszté és kiadta Sarkady István." Pest, Első magy. egyesületi kny. 1863. 10, 149 p.

2. „Daguerre fényképei. (Jules Janin után.)" = Athenaeum, 1839. márc. 7. és 10., p. 290 – 295, 310 – 311.

3. Kreilisheim György: Régi magyar fényképezés. Bp., Officina, 1941. p. 7.

4. Nyilas Márta: A Budapest gyűjtemény könyvtári feladatai. = Főv. Szabó. E. Kvt. Évkönyve IX. 1961. Bp., 1962. p. 113.

5. „Budapesti képgyűjteményünk." = Főv. Szabó E. Kvt. Évkönyve X. 1962. Bp., 1963. p. 154 – 157.
6. Kreilisheim i. m.; Hevesy Iván: A magyar fotóművészet története. Bp., Bibliotheca 1958. 244 p.
Fejős Imre: „A magyar fényképezés kezdetei." = Folia Archeologica, A Magyar Nemzeti Muzeum Történeti Múzeumának Évkönyve IX. Bp., Bibliotheca 1957. p. 243 – 256. – „Fényképészetünk első virágkora." = Folia Arch... X. Bp., Képzőművészeti Alap 1958. p. 209 – 222.
„Simonyi Antal." = Foto, 1957, p. 171. „Borsos és Doctor" = Foto, 1957, p. 257. „Az amatőrök." = Foto, 1957, p. 295. „Daguerre és a fényképezés úttörői." = Foto, 1959, p. 281.
7. „Hajnal-naptár...": Simonyi Antal, p. 24 – 25; Borsos József, p. 28; Mayer György, p. 35; Országh János p. 118.
8. Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849 – 1867. Bp., Művelt Nép, 1955. p. 101.
9. Felhasznált címtárak: „Handels und Gewerbs Almanach für das Königreich Ungarn und..."Ofen, Druck: Gyurian – Bagó, 1842 – .
„Pesther und Ofner Wegweiser Kalender für das Jahr..." Pesth, Druck Beimel, 1851 – .
„Pester Lloyd – Kalender für das Jahr... Pest, Ofen, u. Alt-Ofen." Hrsg. v. d. Pester Lloyd Gesellschaft. Pest, Buchdruck Müller, 1859 – .
Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen für das Jahr..." Pest, Pollack, 1866 – .
Szabóky Adolf: Budapest iparosai 1877-ben. Kiadja az Orsz. Magyar Iparegyesület. Bp. 1877.
„Tolnay Budapest Évkönyve. – Tolnay Jahrbuch von Bp." Hiteles cím- és lakjegyzék. Bp., Tolnay, 1898 – .
10. Pester Lloyd-Kalender, 1861, p. CXXXII. Németh László fényképíró hirdetése, Molnár u. 3.
11. Pester Lloyd Kalender, 1861, p. CLXXXI.
12. Barabás Miklós önéletrajzának idevonatkozó részletét ld. a „Függelék"-ben.
13. „Magyar Fényképészek Lapja", 1. évf. 1897. Löwinger Mór: Szakmánk álláspontja. p. 65 – 72. Ugyanezzel a címmel Papp Alberttól p. 97 – 99. „A szakiskola kérdéséhez" Mai Manó cikke, p. 128 – 132, 153 – 156, 188 – 191. Szerkesztőségi cikk: p. 115. és Kiss József: Elnöki megnyitó az 1897 ápr. 23-i országos gyűlésen.
14. „Az élősdiek" c. alatt. p. 268 – 272. Hozzászólás: p. 327 – 329.
15. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. 5. köt. Budán, a M. Kir. Tudományegyetem betűivel. 1841. „Második szakasz, tizenegyedik nagy gyűlés aug. 27-től sept. 7-ig tizenkét üléssel." p. 73.
16. Kreilisheim Gy. i. m. p. 14.
17. Kreilisheim Gy. i. m. p. 18.
18. „Próba-nyomatok Klösz György fényképező és horgedző műintézetéből. Eredeti rajzok toll- és kréta-modorban, fametszetek, könyomatok, réz- és acélmetszetek másolatai fénykép átvitel útján. Budapest, Hatvani u. Ferenciek bazára. Bp., Klösz ny. é. n. 2. p. 29 t.
19. „Országos kiállítás Budapesten 1885-ben." Bp. Főváros Pavillonjának külön katalogusa. Bp., Pesti kny. rt. 1885. p. 37, 54, 66. – „Az 1885 évi... katalógusa." Szerk. Mudrony Soma. „XIX csoport. Sokszorosító műiparágak." = p. 267.
20. „Hivatalos jelentés a budapesti 1885.-i...kiállításról." Szerk. Keleti Károly. Szmrecsányi Miklós: A művészeti sokszorosítás. = III. köt. p. 447 – 455.
21. Székely Bertalan: Festészet és fényképelés. = Koszorú, 1863. I. félév. p. 612 – 616. Barabás Miklós válasza uo. p. 505 – 510. Fejes István: Meghiusult fénykép (költemény.) p. 12 – 13.
22. Gárdonyi Géza: „A fénykép." = Jövendő, 1903, 5. sz. p. 17 – 18.
23. Csatkai Endre: Régi magyar írók a fényképezőgép előtt. = Új Idők, 1941. II. köt. p. 309. Nádai Pál: Régi fényképek. = Tükör, 1936. p. 275 – 279.
24. Bálint György: A szavak felkelése. Bp., Szépirod. K. 1954. p. 227.
25. Rubinyi – Szoboszlay: Budapesti antológia. Bp., „Budapest", 1946. p. 36.
26. Bálint György. i. m. p. 92. „Egy édes, titkos randevú" c. cikkből.

Felelős szerkesztő: Tolnai György
Felelős kiadó: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója
64.1315. Állami Nyomda, Budapest